

„Az oldalamon is kifakadna...”

Beszélgetőtárs: Fázsy Anikó

FÁZSY ANIKÓ: A századok folyamán kialakult egy különös emberfajta, mely magasabb értékek letéteményesének tudta magát. Az írástudók osztálya a papi kasztból fejlődött ki, s ez az osztály nem materiális érdekeket szolgált. Papok és tudósok – írja Babits Mihály Julien Benda esszéje, *Az írástudók árulása* elé – az elmúlt hosszú évszázadok alatt egyformán felháborodtak volna a gondolatra, hogy valamely földi közösség érdeke előbbre való lenne előttük Istennél, erkölcsnél vagy az igazságnál, s az igazi írástudó gyakran halt inkább vértanúhalált, hogyszem az igazságot világi érdekeknek rendelje alá. Az írástudó, Babits és Benda felfogásában, a szellem embere, s mivel az általánosra néz, felülkerekedik a tények és esetlegességek szövevényén, képes normákat állítani: „Lehetetlen tagadni, hogy míg a Szellem princípiuma él az emberek között, addig nyílt kapu van, ígéret, út és lehetőség; égő fény van, amely ha kialszik – mint egy gyöngé lámpa, amit még el is fújunk, miután részegségünkben úgyse vettük hasznát –, az emberi világ, mintegy eldobva valami utolsó reménységet, úttalan tántorog egy kusza és végképp elborult erdőben.” Babits szerint az írástudók árulásának problémája elsősorban erkölcsi jellegű. Emlékeztet rá, hogy a világ korábban is a nyers erő útját járta, de tudatában volt annak, hogy ez nem az erkölcs útja. „Papjai és írástudói állandóan és egyértelműen hirdettek egy érdekeken és erőn felülálló és azoktól független erkölcsöt.” Albert Gábor bármiről is beszéljen, a felelősséget feszegeti, mely erkölcsi kategória. De hogyan lehetséges erkölcsről beszélni egy olyan világban, ahol az erkölcs alapelvei váltak kétségessé?

ALBERT GÁBOR: Csak arról érdemes beszélni, ami nincs. Mondhatnám azt is, hogy ez minden művészet lényege. Ami van, az van, azzal nem lehet sokra menni. Ami nincs, az várja, hogy megteremtsük, hogy a semleges kőbe vagy a lelketlen szavakba lelket leheljünk. Hogy megteremtsük azt, ami korábban nem volt. Ez a „lélek” maga az erkölcs. Az az éltető erő, amely teremt és megtarthat. Magával az „erkölccsel” nemigen tudtam mit kezdeni, ez a filozófia vadászterülete, az értekező próza szótárából kölcsönzött fogalom. Sosem az „erkölcsről” írtam, hanem arról a „valamiről”, arról a magatartásformáról, amely a legfontosabbat, az egyetlen lényegyet lehetővé teszi. Az életről van szó, a csupa nagybetűs életről, az egyetlen és végső értékmérőről. Ami Őt szolgálja, ami elősegíti az Ő érvényesülését, az „erkölcsös”, ami viszont – akár áttételesen is – tagadja, az „erkölcssten”, az elvetendő, az ahhoz a (a lényegét tekintve nem létező) *másvilághoz* tartozik, amely fokról fokra semmisíti meg önmagát.

Valahányszor az *Írástudókról* s különösen ha *árulásukról* esik szó, megkörtönyékez többszörösen is a kétség. Léteznek-e, létezett-e egyáltalán (legalábbis az utolsó két században) ilyen kaszt, s ha igen, magam beletartozhattam-e? Továbbmenően: ha az írástudók valóban azokkal az erényekkel ékeskedtek, amelyekkel Julien Benda és Babits is felruházta őket, összefér-e a két szó – *írástudás* és *árulás* –, az egyik nem semmisíti-e meg vagy teszi értelmetlenné a másikat? Az áruló nem lehet írástudó, aki írástudó, az nem válhat (önmaga lényegének megsemmisítése nélkül) árulóvá. Bennem sosem volt valami ilyesféle kasztöntudat. Mindig tudtam, hogy a közösség több az egyennél, viszont a közösség értékeit is az egyén eszközeivel próbáltam érvényesíteni.

Az *írástudói lét* hamis abszolutizálása sosem kísértett meg, sosem gondoltam, hogy az *írástudói lét* fenntartása érdekében a *másvilág* oltárán is szabad áldozatokat hozni. Hogy ez a diktatúra hosszú évtizedei alatt mit jelentett, hogy ez a kísértő hazugság milyen mértékben szedte akkor és az elmúlt évtizedekben áldozatait, nem akarom részletezni. Magam nem is szívesen használok az „írástudó” kifejezést.

A történelem – elsősorban a magyar társadalom történetére gondolok – szívműködésének zavarait egyre határozottabban érezzük. Akiknek van fülük a hallásra, azokat az oxigénhiánnyal küszködő szervezet sípoló lélegzetvétele rémülettel tölti el. A *jobbakra* gondolok, ahogy a görögök mondták, az *arisztokratákra*, a szellem arisztokratáira, akik érzékenységükkel és erkölcsi felfogásukkal (az erkölcs az élet szolgálata) kiválnak a többiek közül (a görög szó – *ariszteuó* – jelentése: *kiválik, felülmúl*). Ők szolgáltatják azt a mintát, amelyre oda lehet, sőt kell figyelni, akik példát adnak, mert egyedül a példának van ereje. E példa nélkül nincs egészséges (fejlődésre képes) társadalom, legfeljebb a társadalom (gyakran mesterségesen generált) kaotikus viszonyai nem teszik lehetővé, vagy erősen megnehezítik eredendő funkciójuk, a példaadás érvényesülését. Hogy az árulás ezek sorait is megtizedelheti? Tudjuk. De amikor a legmélyebbre zuhantunk, akkor is voltak olyan szellemi arisztokraták, akikre oda lehetett figyelni.

FÁZSY ANIKÓ: Egyik legszebb tanulmányában, *A védekező halálraítéltek*ben lehetséges értelmiségi magatartásokat elemez. Bakunyin, a cárhoz Gyónását megírva, a túlélést választja, a mozgalom, a forradalom érdekében, a gyalázat, a meghunyászkodás árán is. Szókratész viszont így beszélt bíráihoz: „...a halál engem egyáltalán nem érdekel, az viszont mindennél inkább, hogy semmi igazságtalan vagy istennek nem tetsző cselekedetet el ne kövessék.” Van, aki az életet tartja a legfontosabbnak, mindent ennek rendel alá, s van, akinek mindennél fontosabb az igazság, az életénél is fontosabb. Albert Gábort „az igazság marka” szorítja, de csak egyféleképpen viselkedhet: ki kell mondania az igazságot, bármi áron, mint ahogy az 1986-os írószövetségi közgyűlésen elmondott nevezetes beszédében Bornemisza Péter szavait kölcsönvéve megfogalmazta: *egyfelől félek, másfelől ég a szívem, és talán az oldalamon is kifakadna, ha a számat föl nem tátanám*. Idézzük fel, mi történt azon a legendás közgyűlésen!

ALBERT GÁBOR: Ezerkilencszáznolcvanhatot írtunk, s abban az időben nem lehetett észre nem venni, hogy a rendszerben bizonyos repedések keletkeztek, s hogy az előző évekhez viszonyítva sokkal szabadabban lehet szólni. Az akkori Élet és Irodalomban olyan cikkek, viták jelentek meg, amelyek arról adtak hírt, hogy a diktatúra szorítása lazul. Én magam meg voltam győződve arról, hogy annak a rendszernek meg kell buknia. Ha néhány napra vidékre utaztam, vagy az MTA Bartók Archívum jóvoltából a British Council vendégeként pár hetet Angliában tölthettem, mikor hazajöttem (táska alján tiltott könyvek garmadájjával), otthon azzal a kérdéssel léptem be az ajtón, hogy míg odavoltam, megdőlt-e az Asszír-Babilon Birodalom. Bizonyos voltam abban, hogy a rendszer megbukik, abban már kevésbé, hogy azt én magam is megérhetem.

Ebben az időben a Magyar Írószövetség volt az egyik olyan fórum, ahol – különösen háromévenként tartott közgyűlésein – olyanok hangzottak és hangozhattak el, amelyek a magyarság egész sorsát érintették, s amelyeknek normális körülmények között valójában a Parlamentben kellett volna elhangozniuk.

Hét-nyolc könyv volt a hátam mögött, de a késhegyre menő vitákban, főként az akkor egyre erőteljesebb szamizdat-irodalomban (többek unszolása ellenére) nem vettem részt. Az illetékesek, a kiadókat is ellenőrző, felügyelő szuperlektorok, azaz cenzorok pontosan tudták, ki vagyok, s miután ötvenhatban megkaptam káderlapjaim dossziéját, én is olvashattam, hogy ők kinek-minek tartanak. Egyszóval ismertük egymást. Ennek ellenére kaptam lehetőséget, hogy szociográfiát írjak – megbízásom szerint – a magyarok és a német nemzetiség összebéküléséről. Míg ez a munkám napvilágot nem lát, semmiképpen sem akartam holmi apró-cseprő kötekedéssel veszélyeztetni a sorsát. Az *Emelt fővel* azonban a legholtabb szezonban, 1983 szilvesztere előtt néhány nappal szerencsére megjelent, és ezzel az én „szájzárám” is megszűnt. Családomon kívül senki sem tudott róla, hogy az 1986. novemberi közgyűlésen beszélni akarok.

Akkoriban nem egy- vagy félnaposak voltak a közgyűlések, hanem legalább két napig tartottak. Én ugyan a beszámoló után azonnal beadtam a cédulámat, hogy szólni kívánok, de ahogy az már lenni szokott, az elnökség kártyázott a cédulákkal, és az utolsó délutáni szünetig nem került rám sor. Ha nem szólok, gondolom, a következő napi halomba rakják jelentkezésemet.

1986. november 29-én este fél hat táján, mikor a tanácskozást folytattuk, s Bodnár György elmondta, hogy itt, azaz a Vigadóban nyolckor hangverseny lesz, takarítani kell, tehát mindössze csak hárman vagy négyen kaphatnak szót: előttem ketten, utánam pedig Kiss Gy. Csaba.

A széksorok már erősen megritkultak, barátaim jó része hazaszivárgott, hisz a nagyágyúk már szerepeltek: Csurka István elmondta, hogy ég az ecsedi lóp, Mézöly Miklós, Eörsi István, Sánta Ferenc hozzászólásain már túljutottunk, a végzősora kevesen voltak kíváncsiak. Nem tudták, hogy az 1986-os közgyűlés bombája az utolsó negyedórán fog robbanni. Az elnöki asztal mellett ott ült Pál Lénárd akadémikus, a Politikai Bizottság tagja, Berecz András elvtárs és egy Nevenincs – akkor Szavasincs – ifjú hölgy a pártközpontból (akiről később tudtam meg, nem volt más, mint az MSZP Gyurcsányt követő elnöke, a villogó szemű Lendvai Ildikó). Talán Köpeczi is ott kókadozott az elnökségben, mikor szólított

tak, és utolsó előtti felszólalóként kiment az emelvényre egy teljesen ismeretlen íróféleség, akiről fogalmuk sem volt, hogy kicsoda-micsoda, de keserves penzumként meg kellett hallgatniuk.

Vittem magammal papírt, bár annyiszor átírtam, javítottam, rövidítettem a kéziratot, hogy papír nélkül is el tudtam volna mondani. Fojtott hangon kezdtem, s az első pár mondat után megfagyott a levegő egy pillanatra. Nagy csend lett, ahogy Bornemisza Péter előbb idézet mondatát elmondtam.

Magányos merénylő voltam, a hivatalosok ugyan szervezett támadást gyanítottak, felszólalásomat az utolsó pillanatra időzített provokációként fogadták, amelyre már nem lehetett válaszolni, s mindazok, akik véletlenül ott maradtak, az ott elhangzotat vihették magukkal. Én pedig mindazt a közösségi keserűséget, amely évek óta felhalmozódott bennem, nyolc-tíz percbe sűrítve eléjük táltam. Beszéltem arról, hogy tarthatatlan, ahogy az irodalommal bánnak. Mert az csak egyik vetülete annak, ahogy a társadalmi kérdéseket kezelik. Főlemlegettem a Tiszatáj megszüntetése körüli hercehurcát, azt, hogy Magyarországon minden március 15-én megverik a fiatalokat, az írókat sújtó szilenciumokat. A háború előtti nemzedék reményeit összehasonlítottam az elsikkadt lehetőségekkel. Németh Lászlóék nemzedéke még hihetett abban, hogy minden megoldódik, ha felszámolják a falvakat fojtogató nagybirtokokat, ha megoldják a földkérdést. Mindezekre gyógyír lehet a demokrácia. Főlidéztem azt is – amit később a fejemre olvastak –, hogy milyen ijesztően változtak a magyarság demográfiai mutatói, milyen vészesen fogy a magyar népesség. Annak idején az Ormánságban, ahol egész gyerek- és ifjúkoromat töltöttem, háromezrelékes volt a szaporodási mutató, most pedig – amikor '86-ban ezt elmondtam – a hivatalos statisztikák szerint ez a mutató országosan egy ezrelékre zuhant, egyharmadára annak, amit annak idején Illyésék katasztrófálisnak minősítettek.

Ehhez kapcsolódva hadd idézzek szó szerint egy periódust, amelyet épp a gondolat és indulat elsöprő lüktetése miatt érezhettek az elnöki pulpituson ülők felhőborítónak.

A statisztikai adatokra hivatkozva a következőket mondtam:

„A *statisztikákban* a biológikum szavazott, és ez adja tudunkra – akár kedvünkre van, akár ellenünk –, hogy a magyarság egészének nem tetszik, ami az ifjúsággal történik,

nem tetszik a jövedelemelosztás,

nem tetszik az elfogadott és társadalmilag érvényesülő értékrend,

nem tetszik, hogy március tizenötödikén Budapesten rendszeresen verik a diákokat,

nem tetszenek az egyetemi felvételik, iskolarendszerünk, a korrupciók, a korrumpálódott közélet, az elvtelen politika.

Nem tetszik az értelmiségi munka semmibevétele,

nem tetszik, hogy a munkásnak szégyellnie kell munkáját,

hogy egyáltalán a munka szégyen,

hogy a munka nélkül szerzett pénz kétszer olyan értékes, és munka nélkül tízszer annyit lehet keresni.

Nem tetszik a szocializmus bedó-rendszere, a gmk,
 nem tetszik a Tiszatáj körüli hercehurca, a Csurka-ügy,
 nem tetszenek a szilenciumok,
 nem tetszenek a majdnem titokban megtartott írószövetségi közgyűlések,
 és még sok minden nem tetszik, s legtöbben bizonyára azt sem tudnák megmondani, hogy mi nem tetszik, de valamiért nem érzik jól magukat, nem látják értelmét, hogy több gyereket hozzanak a világra, végső soron semminek sem látják értelmét, mert céljaik csak néhány naposak, nemzeti önérzetük megroppant, védekezésül kétségbeejtően realisták, és csak abban hisznek, amit meg lehet markolni.”

Mi lett a földkérdés megoldásának következménye? A kulákpolitika, a középparasztság szétverése, annak a társadalmi rétegnek kíméletlen felszámolása, amely a magyar népművészet létrehozója és megőrzője volt. Ezzel az egész magyar mezőgazdaságot tönkretették, és nemcsak a mezőgazdaságot, mert íróként, a szociográfiám készítése közben láttam azt is, hogy nem egyszerűen a mezőgazdaságról van szó, hanem emberek tízezreiről, százezzeiről, akik hontalanul kerültek a városba, főként a fővárosba. Kicsúszott talpuk alól a föld, amelyhez úgy ragaszkodtak, mint kisgyermek az anyjához. A demokráciáról, amelyről annyit beszélünk, kiderült, hogy valójában csak a szólalásokban és a papíron létezik. Hogy mindazok a tervek, javaslatok, gondolatok, amelyeket annak idején a népi írók úgy őriztek, fényesítettek versekkel, regényekben, kudarcba fulladtak. Utána elmondtam, hogy beteg az ország, gyógyítanunk kell, s a legfontosabb, hogy higgyünk a gyógyulásban, s nézzünk farkasszemet a sorssal. Mert veszélyhelyzetben élünk, s vegyük tudomásul, hogy etnikai létünk forog kockán. Móricz Zsigmond programját idézve azzal zártam beszédemet, hogy ne bűnbakokat keressünk, hanem próbáljunk végre építkezni.

Óriási csend követte szavaimat, majd frenetikus tapsvihár. Jobbról-balról ölelgettek, a pártképviselők meredt képpel ültek, érezték, hogy itt valami olyasmi történt, amire azonnal kellene válaszolni, de nincs idő, mert este nyolckor hangversenyt tartanak a Vigadóban.

FÁZSY ANIKÓ: Egy évvel ezelőtt jelent meg *Az igazság markában* című kötete, melynek esszéi kirajzolták egy érdeklődés folyammedrét, sodrását, bemutattak egy magatartást, egy írói viselkedést, mely napjaink Magyarországon olyan ritka, mint a fehér holló, ám a magyar irodalom történetének legjobb, legértékesebb vonulatában helyezi el Albert Gábort, az író Zrínyi Miklós, az író Széchenyi, Berzsenyi, Vörösmarty, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Szabó Dezső, Németh László virtuális lelki Magyarországon, egy szellemi magyarságban, mely a lehangoló valóság, a gyakori kudarcok, megtöretések ellenére is mindig egyesíteni és mozgósítani tudta a nemzet legjobbait.

Albert Gábor Márai Sándor tanácsát megfogadva figyel, néz, lát. Meglátja, ami van, ezt a vant írja le, mély komolysággal. Feltehető a kérdés: mi mással foglalkozzék az író, mint a vannel, a világgunkkal, s hogyan másképp, mint kellő komolysággal? Mégis szóvá kell tenni e magatartást, hiszen azt látjuk, írói iparág

alakult ki, mely látszatokkal, virtuális valósággal, a valóságra rávetített képzelgésekkel, fikciókkal foglalkozik, léhán, a nyelvet tudatosan rontva, bevallottan játéknak tekintve az irodalmat, s odáig züllik, hogy az irodalmi-esztétikai szempontokat ideológiaiaknak rendeli alá, ideológiai alapon válogat, és sokszor a hatalom öngazolásait támasztja alá vélt tekintélyével. Albert Gábor figyel, néz, lát, és amit lát, nem tölti el derűvel. De nem éri be a valóság lefényképezésével, a körlelettel: mint minden valódi értelmiségi, feladatot tűz ki, jövőt konstruál, terem.

Amikor egy másik ember élete fölé hajolunk, megpróbáljuk meghatározni, miből áll össze ez az élet, mi hozza létre sodrát (hiszen egy életet, akárcsak a történelmet, nem tekinthetjük csupán egymás után következő, egymást kergető pillanatok folyamatának, az idő kontinuitásába ágyazódott lét teret tölt ki, valamivé lesz, valami felé halad). Író esetében, hogy az irányultságot megállapítsuk, könnyű a dolgunk: az író, mesterségénél fogva, vall magáról, még akkor is, ha önnön személyét leplezni igyekszik. Albert Gábor élete fölé hajolunk, és azt látjuk, az élet vonala fájdalmas következetességgel sistereg, ívfényként fellobban, éget: könyveit olvasva és újraolvasva megállapíthatjuk: mindegy, hogy regénynek nevezi-e írását, esszének vagy eszmélkedésnek, a magyarság sorsa, a magyarság léte foglalkoztatja kezdetektől. A protestáns prédikátorok konok szenvedélyességével, komor lángolásával veszi számba a magyarság életét, életlehetőségeit, ostromozza mulasztásait, hibáit, tévedéseit. Amikor az életünkről beszél, „hamueső hull. Füst, pernye, fojtogató, gyilkos por.” Vérzik a történelem. A zord hév, mellyel Albert Gábor a történelmet faggatja, mély meggyőződésből táplálkozik: franciának lenni, olasznak vagy angolnak egyszerűen létforma, a létezés általában szerencsés, sokszor derűs, olykor játékos formája, máskor esetleg kihívás. Magyarnek lenni viszont rendeltetés: feladat. Ezt a feladatot járja körül, írja le, határozza meg Albert Gábor. Hiszi, hogy az embernek, a magyar embernek feladata van itt a Kárpát-medencében, és feladata van Európában.

ALBERT GÁBOR: Európa tétován tántorog. Ezt az EU tagjaként ma már mindenki látja, s ha rokonai, barátai élnek az állítólag légiesedő határokon túl, fájdalmasan tapasztalja. Ha másért nem, ezért a tudásért érdemes volt belépnünk az Unióba. Hogy leszámoljunk egy olyan illúzióval, amely sokak tájékozódását megzavarta. Európától már csak a rossz lelkiismeret igájában szenvedők várhatják a megigazolást. Európa önmaga mentésére is képtelennek látszik. Hogy mi a magyarság, a Kárpát-medence magyarságának a feladata: egyértelműen a megmaradás. Olyan „eszközök” kidolgozása, amelyek azt bizonyítják, hogy csak a szellemi, erkölcsi értékeknek van megtartó erejük. Történelmi-szellemi önbecsapás helyett példává kell válnunk. Hogy válságban élünk, tudjuk. Ebben, mint minden válságban, a hit, a gyógyulásba vetett hit hiánya a legveszélyesebb. Ezt a hitet kell felébreszteni, mert aki hisz, annak a munkája nem értelmetlen. A munkának is ez a hit, az élet szentségének hite ad értelmet. Meggyőződésem ugyanis, hogy nemcsak a külső, a látható gazdaság, a látható Magyarország hever romokban (sokkal inkább, mint a második világháború után), hanem a mi lelkünkben, kép-

zeletünkben létező ország is összeomlott. Mindenekelőtt ezt a csak bennünk élő képzeletbeli Magyarországot kell felépítenünk, s ehhez legalább akkora erő és bátorság kell, mint megfogni a kőműveskanalat, és rakni a falat. Többször leírtam már, de nem árt újra elmondanom, hogy minden ország olyan, amilyennek hittél el meri magát képzelni. Amilyennek tulajdon lelkében felépíti magát. A korábban említett szellemi arisztokráciának ezt a hitet kell felébresztenie, ezt az önérzetes hitet kell ápolnia. Ezzel lehet és ezzel kell példát mutatnunk a kétségek közt vergődő, de olykor a gyarmatosítástól sem ódzkodó Európának.

FÁZSY ANIKÓ: Életútját beavatásnak nevezi, másutt azt írja: „hisz jól tudjuk, hogy labirintusban élünk”. Reméli, hogy azok az utak, amelyeket végigjárt, nem bizonyulnak zsákutcának (egyik legnépszerűbb könyvének címe: *Zsákutcák hősei*). A *Beavatási szertartásokban* és a *Boltívek, vízközpők, rózsablakok* című könyvben (mely a hiedelemmel ellentétben nem a gótikus építészet egyik új szakkönyve) végigkövethetjük az élet állomásait. S honnan e különös cím?

ALBERT GÁBOR: Első időben, pályám kezdetén magam sem tudtam, csak később döbbsentem rá, hogy nem egyes, egymástól különböző műveket írok, hanem valamit építek. Az egyes írások, könyvek mind-mind csak építőkövek. Megszületésem óta egy különös, minden mástól különböző, képzeletbeli katedrális épül bennem, azt építem önmagamból. Én vagyok az építő, s én vagyok maga az építmény is. Ennek legfontosabb tartóelemeit nevezem *boltíveknek*, a *rózsablakok* a szépnek, a jónak megjelenései, kifejezései, s ide lehet sorolni az esetlegesség salakjától megtisztított művészi alkotásokat, jelen esetben könyveimet, írásaimat. A gótikus katedrálisokban, hasonlóan az élethez, a disszonáns, a rút, a gonosz is megjelenik. A *vízközpők* ördögfigurái, a visszataszító torz pofák ezt idézik meg, s utalnak azokra a kellemetlen életmotívumokra, amelyeket elkerülni nem lehet, amelyekkel együtt kell élnünk.

FÁZSY ANIKÓ: Albert Gábor, a beavatandó „a tisztaság, az ártatlanság hermetikusan elzárt régiójából kilép, és elindul a megpróbáltatások útján, hogy feltörje a titok pecsétjét”. 1929-ben született Egyházasharaszti, édesapja főjegyző volt, majd az ormánsági Sámodra, később Sellyére került a család. A falu első emberének gyermeke katonaiskolába vágyott, de hamar rájött, ez nem az ő világa.

ALBERT GÁBOR: A katonaiskola volt életem legnagyobb tévedése s egyszerűsmind leggazdagabb és legáldásosabb ajándéka. Gyerekként a pécsi sétatéren, a székesegyház előtt láttam az első cögert, s egyenruhája, sötétkék zubbonya, fekete lakk derékszíja, cúgos cipője, vékony piros csíkkal díszített tisztii hosszúnadrágja szinte megigézett. Mintha valami különös másik világból csöppent volna a pécsi polgárok megszokott és szürke világába. Második gimnazista koromban egy teljes napig tartó sikeres felvételi vizsga után kerültem – tizenegy éves kisdíáként – a kőszegi Hunyadi Mátyás katonai nevelőintézetbe, abba az iskolába, amelyet Ottlik Géza emelt be az örökkévalóságba *Iskola a határon* című regényével. Ottlik regényét annak idején döbbsent ámulattal olvastam. Medve Gábor

„megérkezése”, lopakodása az ürességtől kongó hatalmas folyosókon, elveszett-sége annyira az én tulajdon élményeim voltak, hogy azonosulás és „élvezet” helyett inkább kifosztottnak éreztem magam. A ragyogó egyenruha varázsa – amelyet természetesen csak ünnepi kivonulásokon, a szabadság (a civilek „vakációja”) idején kaptunk meg és viselhettünk – hamarosan szertefoszlott, s maradt az a különös világ, amelynek lényegét ugyan nem tudtam volna megfogalmazni, de éreztem, hogy tökéletesen idegen tőlem. Az élet, a túlélés tanulóiskolája volt a kőszegi katonaiskola. Ott alakíthattam ki, eleinte ösztönösen, azokat a viselkedési formákat, amelyek lehetővé tették, hogy belső sérülés és torzulás nélkül vésszeljem át a nehéz éveket egy, ha nem is éppen ellenséges, de mindenképpen idegen világban, amely saját magához igyekezett alakítani. A kőszegi katonaiskola megtanított arra, hogyan őrizzem meg magamat. A külső drill belső fegyelemre szoktatott. Leegyszerűsítve úgy is mondhatnám, hogy a látszat ellenére titokban, ha nem is tudatosan, de a lelkem mélyén „civil” maradtam. Mindehhez persze tudni kell, hogy a cögerájban, a katonaiskolában a „civil” valamiféle alsóbbrendű, nevetséges, majdhogynem megvetésre, de mindenképpen lenézésre méltó emberfajnak számított. Alaki kiképzésnél a „civil” a „cserkész” váltotta fel. Ha menetelés közben a szakasz nem tartott lépést, a korholás így hangzott: „Lépést tarts! Nem vagyunk cserkészek!” És ebből a külön világból – mint ahogy az évtizedek múlva kialakult másik világból – nem lehetett kilépni. A második vagy a harmadik évemben ugyanis, összeszedve a bátorságomat, odamerészkedtem (nagyanyai segédlettel) apám elé azzal, hogy nekem nem ízlik a katonaiskola, más gimnáziumba szeretnék menni, amilyenbe a bátyám is jár. Akkor kiderült, hogy erre nincs lehetőség. A katonaiskola ugyanis ingyenes volt. A főként magas rangú katonatisztek gyerekei (osztálytársaim nyolcvan százaléka, ha nem több, katonatisztgyerek volt) kitűnő bezupált tanárok kezén ingyen tanultak. Ha viszont valaki nyomós ok nélkül (például betegség) kilépett, akkor a taníttatás addigi költségeit vissza kellett téríteni az államnak. „Nekem három gyerekem van – mondta apám –, én erre képtelen vagyok.” Így aztán a felkészülés, a tréning tovább tartott.

Hogy sok hátrányom származott az érettségi bizonyítványomban beírt Hunyadi Mátyás nevelőintézetből? Kétségtelen. Visszatekintve viszont ajándéknak látom. Ezek nélkül sosem kerültem volna a pécsi jogi karra, nem jutottam volna el a pesti Theológiai Akadémiára, ahol, ha csak koinén keresztül is, de mégiscsak kapcsolatba kerültem az ógörög nyelvvel, és ablakok nyíltak az ógörög kultúrára. Ha nem edzett volna meg a katonaiskola, védtelenül kóvályogtam volna abban az idegen világban (a Rákosi-korszak és főként az erkölcspusztító Kádár-korszak éveire gondolok), amely annyi jobb sorsra érdemes egykorú társamat fogott karámjába, és nyomorított meg egy életre. A katonaiskola az életmentés eszköze volt a Determináció és a Gondviselés kezében.

FÁZSY ANIKÓ: Az édesapa közben osztályidegen lett, a kitelepítés elől Pécsre menekült, még nyugdíjra sem érdemesítették; a fiút nem vették fel az egyetemre, tizenháromszor felvételizett, míg végül sikerült. Az olvasás szeretetét otthonról hozta, a családi könyvespolcon, mint sok más középosztálybeli családnál is,

ott volt Jókai centenáriumi kiadása, a lilába kötött Mikszáth-sorozat, az Erdélyi Szépmíves Céh kötetei, a Révai Lexikon. Nagyanyja Jókai-történeteket mesélt, esténként, elalvás előtt a kis Albert Gábor azt látta, édesapja „az asztalnál ül, az olvasólámpa visszaverődő fénye csak az arcát világítja meg, és elmerülten olvas”.

ALBERT GÁBOR: Mindig nagyobb családra vágytam. Az egy fivér és nővér helyett fivérekre, nővérekre, nagyapákra és nagyanyákra, nyüzsgő rokonságra. A háború, ami volt, azt is szerteszórta, megnyomorította, szétzilálta. A szentesi nagymama Budapestre költözött, a bécsi nagynéni elérhetetlen távolságra került, Erdély a mesék birodalmát jelentette. Az Ormánságban, a határsávban éltünk, s csak egy szerencsés „véletlennek” köszönhetjük, hogy a számunkra kijelölt hortobágyi gazda vendégszeretetét nem kellett igénybe vennünk. Úgyszólván mindent hátrahagyva, a falusi sokszobás jegyzőlektől egy pécsi kis lakásba menekültünk. Édesapám férfias fölényel (?), magabiztos önérzettel (?), sértetten ugyan, de töretlen kedéllyel, minden siránkozás nélkül vágott neki ennek az új életnek, s fizikai munkából „reakciós” múltja ellenére is felvergődött bérelszámolóknak. Édesanyám, a falusi paplány ezt sokkal nehezebben viselte el. Lélekben megtörve begubózott a családba, sosem tudta megbocsátani, ami velünk történt. Szülőházam nincs, a pécsi lakást nem számítva szüleimmel vagy három helyen is laktam. Mikor azt mondom, hogy számomra a család az élet természetes és egyetlen terrénuma, akkor ehhez egy szellemi családi ház is hozzátartozik, amely szinte fizikailag fogja össze, tartja együtt a család tagjait.

FÁZSY ANIKÓ: Sikertelen felvételi következik a Színművészeti Főiskolán, kitérő a református teológián (a Theológia könyvtárában fedezte fel a Válasz-számokban Németh Lászlót, Bibó Istvánt, itt került kezébe a *Minőség forradalma*), majd a jogi kar következett, s végül a bölcsészkar, a magyar–könyvtárosi szak, s nem hagyhatom ki a kiruccanást a francia nyelv területére: Albert Gábor az 1956 októberében indult Nagyvilág recenzense volt, francia regényekről írt.

ALBERT GÁBOR: Az egyetemen a magyar–könyvtár szakra iratkoztam be, de mikor kitört az egyszakosodási járvány, választás elé kerültünk. Külön miniszteri engedély kellett a két szak megtartásához. Ennek megszerzésére az évfolyamunkon egyedül én vállalkoztam. A könyvtár szakosok nagy része így menekült meg a nyelvészet unalmasnak, nehéznek tartott és fölöslegesnek hitt stúdiumaitól, s természetesen a néhány hetes-hónapos gyakorló tanítástól is. Ahogy az már lenni szokott, a hallgatók nagy része úgyszólván semmit sem tudott a könyvtári aprómunka lényegéről. Ezek közé tartoztam magam is. Csak azt tudtam, hogy Lessing is könyvtáros volt, hogy Jékely Zoltán is könyvtárban dolgozott. Megszereztem ugyan a tanári diplomát is, de középiskolában – most már azt mondom, hogy *sajnos* – sosem tanítottam.

1955 a boldog várakozás éve volt. A beteljesülés ígérete, sőt bizonyossága. A jelenkori hazugságáradatban élő ember nehezen tudja elképzelni azokat az éveket, azt a korszakot, amelyben szinte kézzel foghatóan lehetett tapasztalni, hogy a világ és abban a magyarság sorsa kisebb vagy nagyobb lépésekkel, de mindig

az igazság felé halad. Minden nap maga mögött hagyott egy hazugságot, s minden napnak megvolt a maga ajándéka: a remény és a hit abban, hogy érdemes tenni és cselekedni. Annak bizonyossága erősödött bennünk, hogy az 1948-ban bekövetkezett katasztrófát egészséges lélekkel túléltük, hogy a nemzet gerincét ugyan megroppantották az ötvenes évek, de el nem törték. Ennek volt bizonyossága az Irodalmi Újság egyre szabadabb hangja, Németh László megszólalása, a Kodály- és Bartók-koncertek. A húsz-egynéhány évesek biológiai optimizmusa is erősített, családot alapítottam, megszületett első gyermekem, nevelésesen alacsony fizetésért ugyan, de az ország első könyvtárában, az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozhattam. Joggal érezhettem, hogy ez az „olvasásnak” nevezett megállíthatatlan áradat engem is hátrá kap, és röpít – ki tudja, milyen – magasságokba.

Miért is ne éreztem volna? Két olyan találkozás fűződik az 1955-ös évhez, amely egész további pályám – nem pályám, hanem szellemi életem, tájékozódásom – alakulását befolyásolta, áthatotta és végigkísérte.

Egyetemi éveimben ha nem is naponkénti, de gyakori látogatója voltam a Ze-neakadémia hangversenyeinek. A második emeleti erkélyre – mint afféle tiszteletbeli főiskolai hallgató – jegyváltás nélkül is be tudtam jutni. Kodály Zoltán születésnapj hangversenyeit sosem mulasztottam el, s mikor szakdolgozati témát kellett választanom, némi vita után Kodály Zoltán irodalmi tevékenységének feldolgozásánál állapodtunk meg.

Mindennek semmi különösebb jelentősége sem lett volna, ha egyik évfolyamtársam, későbbi feleségem, Marek Zsuzsanna (Albert Zsuzsa költő) nem a Magyar Rádió irodalmi osztályán kap szerkesztői állást, s néhány hónappal házasságkötésünk előtt, egy már félig-meddig kész Zrínyi-műsor szerkesztésénél nincs bátorsága azt mondani, hogy egyik volt évfolyamtársa ennél az unalmasan szokványos műsornál sokkal erőteljesebb, aktuálisabb rádiószerű műsort tudna készíteni. Dalos László – a csoport akkori vezetője – rábólintott, s így nyílt lehetősége a későbbi férjnek, azaz nekem, hogy ezt a Zrínyi-műsort elkészítse.

Az első, amiben megegyeztünk – mármint a szerkesztővel, Marek Zsuzsannával –, az volt, hogy a műsorban nem én beszélek Zrínyi Miklósról, hanem hagyom, hogy ő szóljon hozzánk, mégpedig a legfontosabb, a legaktuálisabb kérdésekről, hogy kik és mik vagyunk, hogy mit lehet és kell tennünk most, a huszadik század ötvenes éveiben. A megaláztatások után, a veszedelem idején, mikor egy rettenetes sárkány karmai közé estünk (mindenki tudta, mire gondolok), s nekünk egyetlen, legfontosabb létkérdésünk, hogyan szabadulhatunk meg. Egy pillanatig sem volt kérdéses számomra, hogy a monumentális Zrínyi-életműből a *Ne bánts a magyart* címet is viselő *Török áfium ellen való orvosság*ot kell a középpontba állítanom, s úgy kell meghúznom, úgy kell tömörítenem, különböző intenzitású tömbökbe osztanom, hogy lényegében az egész *Áfium* beleférjen a megadott műsoridőbe. Véletlen volt, hogy Zsuzsa a Rádióhoz került, véletlen, hogy ő kapta a Zrínyi-műsort, hogy az *Áfium* volt egyik szerelmem, hogy olyan rendező kezébe került (Solymossy Ottó), akinek a rendezésében úgy szólt meg ez a műsor, mint egy szakrális oratórium.

Véletlenek kusza sorozata, gondolhatnánk, holott a Gondviselés sorsalakító munkája.

A véletleneket megkoronázta egy, a Rádióújságban megjelenő Kodály-nyilatkozat. Ebben arról írt, hogy a *Zrínyi szózata* megírását egy rádióműsor sugalmazta, azt hallgatva döbbsent rá, milyen hatásos, milyen élő ma is Zrínyi költészete.

Mikor ezt olvastam, s mikor a Zeneakadémián a hangversenytermi bemutatón a feleségemmel együtt magát a művet is hallottam, úgy éreztem, mintha Kodály pillékönnyű kezének súlya nehezedett volna a vállamra.

FÁZSY ANIKÓ: 1955-ben Albert Gábor az Országos Széchényi Könyvtárba került, s ott is maradt tíz éven át. Itt került kezébe a Csillag című folyóirat januári száma, benne Németh László drámája, a *Galilei*. Németh Lászlót Bóka László, ha nem kerülhette el a rá való hivatkozást, „lisztfehér, gúnyos mosoly kíséretében” csak így emlegette: „most pedig nézzük meg, mit mond erről a képesített fogász.” Albert Gábort mintha áramütés érte volna olvasás közben, tanulmányban számolt be élményeiről, amely 1955 novemberében jelent meg a pécsi Dunántúlban. Ez volt első, nyomtatásban megjelent írása.

ALBERT GÁBOR: A Református Theológiai Akadémia nagy olvasójában lapozgattam a Válasz szemnyitogató számait, ott nyomták a kezembe Németh László *Mi-nőség forradalmát*, s a teológia szellemiségére jellemző, hogy az akkori szénior, Páll László úgy emlegette Stefan Zweig – szelíden fogalmazva – Kálvint nem éppen előnyös színben feltüntetett regényét, a *Harc egy gondolat körül*-t, mint minden kálvinista kötelező olvasmányát. Egy teológusnak ezzel a torzképpel is szembesülnie kell.

Az egyetemen nem sok szó esett Németh Lászlóról, s ha szóba hozták, nem sok köszönet volt benne. Én azonban amihez csak hozzájutottam, elolvastam, s szinte az „olvasás” fokmérőjének tekintettem, hogy milyen mértékben kapott szólási lehetőséget a Sztálin-művet, *A leninizmus kérdéseit* már 1934-ben szálaira szedő Németh László. A *Galilei* az akkori vezető irodalmi folyóirat, a Csillag 1954. januári számában jelent meg. Boldog izgalommal olvastam, s nyomban éreztem azt a gerincemen futkosó borzongást, amely a remekművel való találkozás biztos jele.

A *Galilei* hozzám szólt, üzenete engem erősített, nekem adott igazat, s erről mindenképpen be akartam számolni, s a legilletékesebbel, magával a szerzővel hitelesíteni. De hogy ezek mögött a tárgyilagos mondatok mögött mennyi kétség, félelem és hősi nekiszánás húzódott meg, nehéz volna részletezni. Mindenesetre a tanulmányt egy levél kíséretében elküldtem Németh László címére, aki – talán egy hét sem telt bele – levélben válaszolt. Sorai szinte belém vésődtek. *Levele és tanulmánya kivételes örömet okozott* – írta, majd ezt olvastam: *Ez a tanulmány némileg kárpótol azért a sok szenvedésért, amely e mű ára volt és lesz még ezután is*. Minden túlzás nélkül mondhatom, hogy ezeket a sorokat megrendülten olvastam, s szinte magam is a Németh László-i sors részesének éreztem. A történethez hozzátartozik, hogy a tanulmány egykori igazgatóm, a tanul-

mányíró Fábián István közvetítésével a forradalom előtt egy évvel a pécsi Dunántúlban jelent meg. Németh Lászlóval viszont – ez is a Gondviselés munkája lett volna? – személyesen soha nem találkoztam.

FÁZSY ANIKÓ: 1966-ban jelent meg első novelláskötete, az *Albérleti szobák*, 1969-ben kisregények, *Az istentagadók*, majd regények következtek: *Kagylóhéjban*, *Királyok könyve*, *Hol vannak azok az oszlopok?*; újabb elbeszélések: *Útvesztők*, *verőfényben*, *Egy lakodalom végelszámolása*. Ebből az élményből, egy magyar–sváb lakodalomból nőtt ki a szociográfia, az *Emelt fővel*. Miért változott meg az eredeti elgondolás, a magyar–német megbékélés kérdése, miért került a helyébe a ki- és betelepítések kérdése?

ALBERT GÁBOR: Bizonyára az is közrejátszhatott, hogy első nekifutásra semmi sem sikerült, kudarcot vallottam. Egyik unokatestvérem révén alaposan meggyötört, a Szovjetunióba kényszermunkára hurcolt sváb családokkal is rokonságba keveredtem. Azt reméltem, néhány hét alatt kivallatom őket, kötetbe szerkeszttem a hallottakat, s gazdag életanyag birtokában néhány hónap alatt már túl is leszek rajta. A hetvenes évek végén azonban a svábságban még elevenen élt a kitaszítottság, a méltatlan bánásmód emléke, a félelem elszorította a torkokat. A szovjet hadsereg megszállva tartotta az országot, s akik szerencsésen hazakerültek a donyecki szénmedence bányáiból, nem felejtették el azokat a szavakat, amivel elbocsátották őket. *Amit itt tapasztaltak, amit itt láttak, arról egy szót sem, mert akkor újra itt találják magukat.* „Adatközlőim”, lettek légyenek azok rokonok vagy korábban ismeretlenek, egyetlen „adatot” sem voltak hajlandók közölni, legfeljebb arról beszéltek, hogy a „fasiszta” Horthy-rendszerben mennyit szenvedtek.

Később ugyan sikerült a német nemzetiség kérdéseit is feltérképeznem, akkor viszont nyilvánvalóvá vált, hogy ez csak egyetlen szelete annak a háborút követő hatalmas belső migrációnak, be- és kitelepülésnek, mely nemcsak Magyarország, hanem az egész Kárpát-medence néprajzi, nemzetiségi térképét gyökeresen megváltoztatta. Ahogy ebben a dzsungelben tájékozódtam, a modern, az újkori magyar történelem szinte minden szociológiai, pszichoszociológiai problémájával szembesültem. A jelenkori parasztság sorsának, felmorzsolódásának kulcsa a földkérdés megoldásának téveteg próbálkozásai, a húszas évek földosztása, a Horthy-korszak rövid intermezzójának (ha jól meggondoljuk, még húsz békés esztendővel sem számolhatunk) kísérletei mind-mind megkerülhetetlenek, s a magyarság gerincét alkotó parasztság sorsát érintik. Ezek mellett a német nemzetiség megbékélésének története csupán egy színfolt a tarka, olykor vérfoltokkal tarkított térképen.

Szociográfiámban mindezeket az elméleti kérdéseket érintettem, a kérdéseket fogalmilag is igyekeztem körüljárni, de az *Emelt fővel* hitem szerint ennél sokszorosan több. Az igazi történetet, a huszadik század gyalázatos történelmét szociográfiámban az abban megjelenő, az abban ábrázolt sorsok, emberi tragédiák, a pusztuláson is felülemelkedő élni akarás példázatai rajzolják meg és értelmezik.

Ahogy egy nyolc általánost végzett falusi fiatalember mondta az egyik könyvbemutatómat követő beszélgetésen (ez volt könyvem legpozitívabb kritikája), hogy „elolvasva a könyvet végre megértettem, mi történt velünk”.

A könyv írása közben különös, mondhatnám, misztikus élményben volt részem. Ahogy magnetofonszalagjaimat hallgattam, „adatközlőim” szinte fizikai valójukban megjelentek előttem, odaültek asztalom mellé, figyelték az írógép kattogását (akkor még nem volt számítógépem!), és beleegyezően bólintottak. Azóta csak rájuk kell gondolnom, és mindazok, akiknek igazságát könyvemben megpróbáltam képviselni, lettek légyen azok ormánsági parasztok, „vadrácok”, endrőci megfélemlített „svábok” vagy fogadott rokonaim, az andrásfalvi székelek, valamilyen alakban szüntelenül ott állnak mögöttem, s ahogy én igyekeztem megvédeni őket, most már örökkéig ők is védenek engem.

FÁZSY ANIKÓ: Albert Gábor szépírói világának színhelye zárt tér. A címek is árulkodóak: *Kagylóhéjban*, mely a későbbi átdolgozásban *A Cet gyomrában* címet kapta; *Útvesztők*. A történelmi esszé tere is zsákutca, szereplői *Zsákutcák hősei*. Zárt tér a könyvtár, a kórház, a kollégium, és zárt a történelem, mely körbefogja és lehatárolja a szereplőket, akiknek sokszor nevük sincs: Fegyvermester, Szerkesztő, Doktor, Bíró, s ha van nevük, az is oly mindegy, Szabó vagy talán Balogh, „Szabó vagy talán a sok ezer Balogh közül az egyik bajszos”. Ami megeshet az egyikkel, könnyen megeshet a másikkal is, hiszen ugyanabban a zárt térben élnek, ugyanabban az időben, amelyet később történelemnek hívnak.

Az ember zavarban van, minek nevezze e figurákat, hősnek nem tarthatja őket, nem narrátorok, sokszor meg sincsenek nevezve, mint például a *Függőfolyosók* főszereplője, aki a piszkosan kavargó ködben érkezik egy iskolába? egy kollégiumba? Szobákban és folyosókon, mosdókban bolyong, mint valami labirintusban, „vakon kószál az épületben”, nem érti, mi folyik körülötte, s ha kisüt véletlenül a nap, ismeretlen szabály szerint állhatna be a játékba, de ő mindig kívül marad. Az utolsó fejezetben, a gomolygó ködben valakit érkezni lát, mint ha ő érkezne meg újból, és megint előlről kezdődne a történet, a céltalan bolyongás a zárt tér labirintusában, de ott a kétség is: „jól láttad-e, hiszen a köd sűrű, s talán csak az álom játszott veled?” Mi az író bizonyossága, hogy jól lát-e, s nem csak az álom játszik vele?

ALBERT GÁBOR: Bizonyosság nincs, csak hit és remény. A *Függőfolyosók* – talán különösen hangzik – lényegét tekintve egy Hérakleitosz-mondás parafrázisa. A töredék így hangzik: *Az Úr (akié a jósbely Delphoiban) sosem mond ki semmit, nem rejt el semmit, csak jelzéseket ad.*

FÁZSY ANIKÓ: A tér zárt, de az idő végtelen, végtelenül egymásba folyik. Az időnek nincsenek rekeszei, a múlt nem lehatárolt, ott él folyamatosan a jelenben, a múlt jelen van, akárcsak a tudatunkban, ahol egymásra rétegeződnek emlékeink, s az is, amire emlékezni vélünk. Albert Gábor elbeszélő technikájának bravúrja, ahogy a múltat átjátssza a jelenbe, egymásba csúsztatja az idősíkokat, ahogy emberöltők torlódnak egymásra valami állandó jelenben. A sok egy-

idejűségből, a bonyolult egymásmellettiségekből bontakozik ki a láncolat, a történet. A történelem, vagy az, amit történelemnek hívunk, csapdaként kattán rá a szereplőkre, s e zárt térben megreked, örökre megdermed az idő. Zárt tér maga a történelem is. Hogyan alakította ki ezt a magyar irodalomban páratlan technikát (a Nobel-díjas Claude Simon regényeiben látunk hasonlót)?

ALBERT GÁBOR: A legegyszerűbb tapasztalati tényről van szó. Csak a kockázatot kell vállalni. A kék árnyékot az impresszionisták előtt is sokan, mondhatnám, mindenki látta, sokan észre is vették, de megfestésére előttük senki sem gondolt. Nem merték vállalni a kockázatot. Mint ahogyan azt is mindenki számtalanszor tapasztalta, hogy a tudatban a múlt és a jelen nincs egy átléphetetlen fallal elválasztva, hogy a jelen mindig a múlt emlékképeiből építkezik és viszont, s ebben a birodalomban ezek nem különülnek el egymástól. Az idősíkok minduntalan egymásba csúsznak, s már-már alig bogozható ki, hogy ebben az időjátékban melyik momentumnak van meghatározó szerepe. Vérré menő játékról van szó, mert nem más a tét, mint az emberi lét, az emberi cselekvéslánc értelme (vagy értelmezhetetlensége). Az emberi tudat szüntelenül kommentálja az újonnan érkezőt. Nem fogalmilag, hanem képekkel, színekkel, a felejtés sötét bugyrából új életre galvanizált idollokkal. Ez a „játék” persze csak akkor válhat műélvezetté, ha le tudja gyúrni az olvasó ellenállását, ha be tudja csalogatni ebbe a látszólag más törvények szerint működő világba. Csak „látszólag” más, mert a tudat működése, az eszmélés, az életünket szabályozó nagy törvény szakrális tudomásulvétele mindig, minden időben ezen a szinten történt, ha egyáltalán megtörtént.

FÁZSY ANIKÓ: *Az ezüst óriás* elbeszélései, az *Egy lakodalom végelszámolása*, a *Kézről kézre*, az *Aki a pirosnadrágot is levágta*, a *Koronakulák* elbeszélések, a szó eredeti értelmében: érződik, hogy az író szociográfiai kirándulásának hozadékai, sorsok, életutak, a jelenkor történelmébe ágyazva.

A nymphenburgi herceg vagy a legutóbbi kötet, az *Előttem majdnem végtelen a víz* elbeszéléseinek technikája egyidejű állapotok leírása, az élet apró-cseprő eseményeiből, jelentéktelennek látszó tényekből, incidensekből, a mindennapok unalmából, félelmeiből és jajszavából tevődnek össze, banalitásból, létünk szövedékéből. De az egyén hiába zárkózik egy kisebb, védettnek hitt térbe, visszhangos folyosók rendszerébe, régi sírkövek értelmetlenné koptatott hieroglifái közé, sötét zugokba, betegként az ágyba: a véletlennek hitt eseményről váratlanul kiderül, hogy talán a törvény; a felszín, a látszat világa felhasad, és ránk mered a tragédia vagy az örület, ami a kor örülete, a kor tragédiája.

ALBERT GÁBOR: A kor igazi tragédiája az igénytelenség, a csukott szem és a bezárult lélek. Mintha csak két különböző világ léteznék, a kor pusztító örületét megtestesítő politikai „elit” (emlélmája a kommunizmus megszállottja, Sztálin vagy elvbarátja, a náci megszállott Hitler) és a politikamentes, önmegvalósító (közösségpusztító) szinglik világa. A „világ” ága-boga különbözhet, a termés viszont ugyanaz. A fa pedig gyümölcséről ismerzik meg.

FÁZSY ANIKÓ: Az írói pályának volt egy kitérője, bár szerintem szervesen illeszkedik az életút ívébe: Albert Gábor volt az Új Magyarország első főszerkesztője, ennek és a lap kimúlásának történetét megírta az *István király fanyar bora* című kötet egyik látleletében. Egymás után sorjázó tanulmányköteteiben a magyarság jelenének és jövőjének kérdéseivel foglalkozik. Ezek az írások kirajzolják Albert Gábor szellemi horizontját. Az ő szemében a magyar kultúra „szellemi otthon”, „a közös emlékezet háza”, „az önismeret kimeríthetetlen kincsesbányája”, erőforrás. Többször felkiált: „elveszünk, ha elveszítjük önmagunkat”. A megzavart történelmi tudat jelenségeivel foglalkozik, majd fölteszi a kérdést: Megmenthető-e az ember? Megmenthető-e a magyarság?

ALBERT GÁBOR: Elhangzott ez a szó, hogy kitérő, s utána a kérdés, megmenthető-e a magyarság. Erre a hívószóra életem legfontosabb kitérőjét idéző évszám a felelet: 1956. Magában a forradalomban tetteleg, fegyverrel nem vettem részt. Egy jószágos kéz, egy ellentmondást nem tűrő kéz – nagy bánatomra – kiemelt ebből a termékeny, új világot szülő kavargásból. 1956 második felét és 1957 első hónapjait – mondanom sem kell, hogy betegen – a budakeszi Korányi Szanatóriumban töltöttem. A terror hónapjaiban a betegség burája védett, nem kellett (apró gyermekkel nem is lehetett) menekülnöm, itthon maradtam, s fokozatosan kialakítottam a belső emigrációnak azt a légkörét, helyesebben életkörét, amely bizonyára öncsonkítással is járt (melyik emigráció nem csonkít?!), de lehetővé tette az önmegőrzést és az erkölcsös életet. Az előbb elhangzott kérdésre, „megmenthető-e a magyarság?” (amely az egyes ember nyelvére úgy is lefordítható, hogy „megmenthetem-e a lelkem?”), az ötvenhatot közelítő hónapokban határozott igennel válaszoltam. Eltiportatásunk éveiben s az azt követő, szerintem leg súlyosabb években, a „legvidámabb barakk” időszakában ez az *igen* meghalványult lelkemben. A „rendszerváltozást” megelőző években, mikor túljutottunk a szájjáras éveken, s megírhattam a teljes magyar történelem értelmét felvillantó könyvemet, az *Emelt fővel*-t, ez az *igen* csak megerősödött bennem. A református egyház Szárszón – a híres, 1943-as szárszói konferencia helyszínén és szellemében – megtartott értelmiségi konferenciáin ennek az *igennek* a megerősítését tartottam legfontosabbnak. (Az 1992 és 2001 között elhangzott előadások javát Tőkéczi László, Tenke Sándor és jómagam szerkesztésében ki is adtuk egy hetdfélszáz oldalas kötetben: *SZÁRSZÓ 1992–2001 – A Református Értelmiségi Konferenciák előadásai.*) Ha nem döbbsz rá arra, hogy mindenekelőtt tulajdon lelkedet kell megmentened – S. O. S. –, akkor a magyarság is menthetetlen, s az országot is azzal lehet jobbá tenni, ha te magad válsz jobbá. Ha te magad hiszed, hogy képes vagy jobbá válni.

A szoba hozott másik kitérőről is érdemes pár szót ejteni. Engem – a némileg ellenségnek is tekintett (belső) emigránst – korábban még újság, különösen napilap közelébe se engedtek. A kilencvenes években viszont úgy éreztem, az emigrációnak vége, s nem futhatok meg a feladat elől. Vállalnom kell a kockázatot és az áldozatot. Főszerkesztői tevékenységem megítélése és értékelése nem az én tisztem. Mindettől függetlenül azt azonnal tapasztaltam, hogy a „főszerkesztőséggel” egy különös, eddig ismeretlen világba csöppentem. A főszerkesz-

tővel egészen más hangnemben („pénznemben”?) beszélnek, mint azzal, aki addig voltam, a (nevezzük így) „gyalogíróval”. Ez egy ideig még imponáló is lehet, s ha valaki megszokta, érthető, ha talán körömszakadtáig ragaszkodik hozzá. Legtöbbször persze nem a köröm szakad, hanem valami más. Némi zavarral vettem tudomásul (számoltam el magammal), hogy havi fizetésem többszöröse annak, amit eddig egy-egy két vagy három évig írt könyvemért kaptam, nem beszélve fél munkaidős Bartók archívumi fizetéséről. Anyagilag szinte meg sem éreztem, mikor két öltönyt kellett hamarjában vásárolnom, mert az osztrák kancellárral találkoztam Bécsben. Hamarjában számítást végeztem, hány forint fizetést vett fel az a főszerkesztő, aki mondjuk tíz éve tölti be ezt az állást. Az addig félállásban dolgozó „gyalogírónak” káprázott a szeme. A benzináremelést ebben a státusban meg sem érzi az ember, a gázszámla kifizetése meg sem kottyán, a kenyér vagy a villamosjegy árának változása egy igazi főszerkesztőnek semmi-ség. Ennek a felismerése, ahelyett hogy megnyugtatót volna, inkább riadalmat keltett bennem. Nem akartam akklimatizálódni. Szerencsére voltak, akik ebben segítettek, s kilenc hónap múlva, anélkül, hogy az okokat valaha is írásba foglalták volna, felálltam (helyesebben – de minden sértődés nélkül írom – felállítottak) a főszerkesztői székbe. Mikor egyik írásomban összegeztem a mögöttem hagyott kilenc hónapot, annak legfőbb eredményét abban láttam, hogy a kilenc hónapos kiruccanás nem tett „főszerkesztővé”, a megszokás nem vált zsarnokká, *maradtam az, aki voltam*.

FÁZSY ANIKÓ: Albert Gábor a magyar ember sorskérdéseit szélesebben is megágyazza, hiszen Európában élünk, s itt az újabb kérdés: Európának van-e feladata? S ha nincs, keres-e feladatot magának? Ignacio Ramonet szerint korunkban a mindent elárasztó neoliberalizmussal szembeni ellenideológia „álmodókat teremt, akik gondolkoznak, és gondolkodókat, akik álmodnak...”. Albert Gábor megvallja, hogy ezek közé az álmodók közé tartozik.

ALBERT GÁBOR: Így van, de – Ignacio Ramonet-val együtt – hiszem, hogy ezek az „álmodók” valóra válthatóak, hogy végre Európa is magára ébred, s megszabadul azoktól, akik hamis premisszákból hazug (ha nem csalárd) következtetésre jutva a megsemmisülés felé vezetnek. Ebben mutathat példát a magyarság, ha felneveli magában a gyógyulásba vetett hitet, amely manapság a lemosolygott balekok erénye. A balekok bátorítására, a jobbak megerősítésére és némileg bizonyára a magam igazolására is írtam a „modernséggel”, az „időszerűséggel” szemben (amely legtöbbször csak a hazugság álruhája) a *Csakazértis!* könyvem, a balekság dicséretét.

FÁZSY ANIKÓ: Ebben a kötetében önmagával beszélget, mintha egy tükörteremben bolyongana, mint írja, tükrökkel borított labirintusban. A kötet írásai reflexiók irodalomról, nyelvről, kultúráról, naplószerű jegyzetek, olvasmányélmények rögzítése. Az ilyen önreflektáló feljegyzéseknek, a lélek tűnődéseinek nagy a hagyománya, hogy csak a bősátrában estéenként a Duna mentén jegyeztető Marcus Aureliusra vagy a későbbi korban Márai Sándorra utaljak.

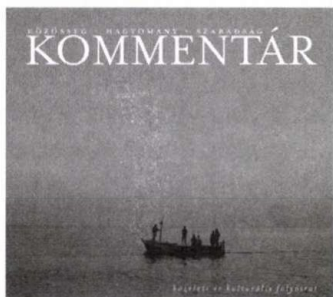
Körülnézve azt látjuk, mintha szálanként bomlana fel a társadalom szövete, szárlól szárla foszlik szét, mállik el minden, ami a társadalmat megkülönbözteti a hordától. Minden viszonylagossá vált. Azt hirdetik, nincs egyetlen, oszthatatlan igazság, igazságok vannak. Imponáló az a hit és lendület, amellyel Albert Gábor újból és újból nekiveselkedik, hogy megvívjon az igazságért. Miben bízunk, amikor körülöttünk minden a bizalmat rombolja? Valamennyi írásában mellbe vág a töretlen optimizmus. A *Függőfolyosókat* például így fejezi be: „Az épület vissza-süllyedt a némaságba, a köd egykedvűen nyalogatta az ablakokat, a függőfolyosók belevesztek a végtelenbe, de egy halvány *pászma* rendíthetetlenül dobta a sötétbe óvó *jelzéseit*.” Akkor, amikor a szavak elveszítették mágikus erejüket, sokan a jelentésüket sem értik, volna még szemünk a jelekre? Világít még a fény?

ALBERT GÁBOR: Csak meg kell látnunk. Erre kell rányitni a szemeket. Hogy a jelenségeken túli világ figyelmeztetésére is odafigyeljünk.

FÁZSY ANIKÓ: Albert Gábor nyolcvanéves. Úgy érzi, véget ért a beavatása? Fel-törte „a titok pecsétjét”?

ALBERT GÁBOR: A beavatásnak csak kezdete van és dokumentumai. Hogy ezek-ből a könyvekből mit lehet kiolvasni, annak megítélése nem rám tartozik. Én csak azt remélem, Adyval szólva, hogy az ifjú Minden az én szívemben is kereszt-tüldöfte Titok-dárdájával a Halál szívét... „ám él a szívem, és él az Isten”.

A KOMMENTÁR 2009/4. SZÁMÁNAK TARTALMÁBÓL

SZEBETET, IGAZSÁG
Csák János, Mike Károly, Szalai Ákos

PROTOKONZERVATÍVOK
Szőcs Zoltán Gábor

DEMOKRÁCIA, VALLÁS
Megadja Gábor

PERZSA LEVELEK
Ahlata Gergely

ISKOLA OTTHON
Sally Thomas

2009|4

Csák János – Mike Károly – Szalai Ákos: A sze-retet társadalmi tanítása – Javaslat XVI. Benedek pápa *Caritas in veritate* enciklikájának értelme-zésére

Szőcs Zoltán Gábor: Magyar protokonzervatívok

Miskolczy Ambrus: Kazinczy Ferenc, a politikus

Henri de Montety: Jean de Pange és Magyaror-szág

Megadja Gábor: A demokrácia politikai vallása

Sally Thomas: Iskola otthon

Balázs Zoltán: Holmik 4.

www.kommentar.info.hu